

ТЕОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ М.ДЮВЕРЖЕ

Партія – посередник у відношенні населення з державою; як і група інтересів, є носієм значної частини специфічних рис. Більше того, функціональні і організаційні особливості цієї “самої політичної” з усіх суспільних організацій (Р. Доуз) до цих пір служать предметом полеміки щодо походження і ролі в політичному процесі. Чи виникають партії в результаті втілення звичайного для людини духу протиріччя (Т. Гоббс), або вони є частими випадками політичної асоціації, яка формується на основі вільного вибору людини (А. Токвіль)? Чи прагнуть вони підкорити собі прояви політичної активності людини (М. Острогорський) або являють собою механізм встановлення влади лідерів (М. Вебер)? Саме ці запитання стають предметом частих дискусій.

Перші наукові уявлення про партії пов’язані з такими мислителями та політичними діячами, як Ш. Монтеск’є Ж.-Ж. Руссо, Н. Макіавеллі, Дж. Вашингтон, Дж. Медісон, А. Токвіль, Е. Берк та ін. істотне місце проблемам політичних партій приділяли мислителі початку ХХ ст. М. Вебер, Г. Моска, В. Паретто, Р. Мінельс, Дж. Брайс, Дж. Сарторі, Ж. Шарло, М. Баламбар, Дж. Вейнер та ін.

Значну увагу у вивченні даної теми звернув один із видатних соціологів, авторитет в області політичної науки – французький вчений Моріс Дюверже. Багато його праць виявили в свій час значні факти не тільки науково, але й суспільного значення. Серед них особливий інтерес викликає робота “Політичні партії” (1951 р.), де автор виклав свою теоретичну концепцію щодо походження, сутності і ролі політичних партій у суспільстві. Слід зазначити, що сам вчений у даній праці опирався на дослідження Е. Дюркгейма, М. Острогорського, М. Вебера, Р. Міхельса.

Актуальність дослідження. Україна належить до групи держав, чие становище характеризується такими поняттями як “модернізація”, “демократизація” і “трансформація”. Роль і функції, які виконують політичні партії в політичних системах, що перебувають у процесі трансформації, модернізації та демократизації є різними. Якщо сформулювати проблему конкретніше, то вона полягає в з’ясуванні того, які завдання повинні виконувати політичні партії у системах, в яких самі демократичні структури існують поки що лише частково і консенсус населення за демократію ще слабкий та хиткий. Ці та інші питання перебувають сьогодні у центрі уваги дослідників політичних партій і партійних систем.

На початку 1998 року в Україні почався третій період формування системи поляризованого плюралізму. Оскільки ця періодизація була створена на основі електоральних і парламентських циклів по методиці М. Дюверже, то це дає змогу говорити про важливість дослідження партій і партійних систем, спираючись на класичні праці.

У цей період відбулися важливі події, центральною з яких можна визначити прийняття Верховною Радою України Закону “Про політичні партії в Україні” (5 квітня 2001 р.). [7, 13]

Зазначимо, що не всі партії є справді “діючими”, бо серед великої їх кількості, що діють в різних країнах є такі, що створені формально. Україна не є виключенням. Вона є “молодою” державою з так званім “перехідним суспільством”, тому існування багатопартійної системи є невід’ємною ознакою демократичного режиму.

Невипадково, Р. Даль писав: “Наявність чи відсутність політичних партій, які змагаються між собою за владу, можна використовувати як випробування лакмусовим папірцем на наявність чи відсутність в даній країні демократії”. [4, 26]

Сама робота “Політичні партії” складається з двох частин: з першої, яка має таку саму назву – “Політичні партії”, і другої – “Партійні системи”, які органічно поєднані одна з одною. Якщо в першій, автор на базі величезного історичного матеріалізму, який охоплює історію політичних партій самих різних країн і континентів від Америки до Австралії – намагається дати класифікацію і пояснити особливості та відмінності кожного типу партій, то в другій частині відобразив функціонування партії в тій чи іншій партійній системі, визначив історичні умови, шляхи і

фактори їх становлення. Обсяг цієї праці був настільки широким, що М. Дюверже не сформував у ній жодного визначення партій. Пізніше вчений визначив партії як організації, які, по-перше, “намагаються захопити владу або брати участь у її здійсненні” і, по-друге, спираються на “підтримку широких верств населення”, на відміну від груп тиску, які “представляють обмежене число громадян з особливими чи приватними інтересами”. [13, 36]

Слід зауважити, що сформулював класичне визначення Е. Берк: “Партія – об’єднання людей, що згуртувалися для сприяння загальнонаціональному інтересові своїми спільними зусиллями і то на якійсь певній, спільно погодженій, засаді”. [11, 541]

У першій частині своєї праці М. Дюверже виділяє два шляхи виникнення партій, а саме: електоральний або парламентський та зовнішній або непарламентський. Крім того, дає характеристику причин утворення політичних партій. Автор пов’язує головну причину з розвитком демократії, тобто з розширенням народного волевиявлення і прав парламентів. [5, 22]

Разом з тим, суттєво доповнили М. Дюверже Дж. Лапаламбар і М. Вейнер, які пов’язують утворення партій із кризою у політичній системі та з процесом модернізації. На їхній погляд, існує три типи кризи в політичній системі: легітимізації, інтеграції та партіципації. Криза легітимізації пов’язана з проблемою носія суверенної влади: хто є сувереном монарх чи народ? Криза інтеграції стосується проблем територіальної цілісності. Криза партіципації виникає у ситуації, коли усунути від влади суспільні групи починають домагатися допущення їх до участі у змаганні за владу. [13, 31-32]

Електоральний або парламентський пов’язаний з виникненням парламентських об’єднань і виборчих комітетів, згодом, між якими виникає в результаті “постійної координації і регуляції дії”, зв’язок, о і приводить до виникнення партій. Однак, М. Дюверже підкреслює, що на практиці чистота цієї схеми виявляється порушеною самими різноманітними засобами. [5, 22]

Спочатку з’являються парламентські об’єднання, що формуються під впливом ряду причин. Серед них виділяє таку причину як інтереси осіб, які входять в те чи інше об’єднання (деякі з них, навіть, носять характер профспілки, яка захищає інтереси парламентаріїв). Наступною є поширення виборчого права і тип виборчої системи (як приклад слугує Швейцарія та Швеція, де формування парламентських груп пов’язане з прийняттям пропорційної виборчої системи). Спираючись на М. Острогорського, виділяє таку причину як корупція. Про це засвідчує той факт, що англійські міністри просто купували собі мандати. При Георгі I (1714-1727 рр.) депутатське місце оцінювалося в півтори тисячі фунтів стерлінгів; при Георгі III (1760-1820 рр.) вартість зросла до 2 тис. фунтів стерлінгів. [8, 485] У 1714 р. було створено, навіть, посаду тако званого секретаря-покровителя, який займався продажем місць у парламенті. Важливу роль відіграв і географічний фактор як “перший імпульс” появи парламентських утворень, що виконав об’єднуючу роль формування такого угруповання, яке невдовзі виробило власну ідейну доктрину (клуб якобінців і жирордистів). Поряд з географічним фактором існує також ідеологічний. [5, 23-25]

На думку М. Дюверже: “Поява виборчих комітетів прямо пов’язана з розширенням народного волевиявлення, оскільки воно зумовлюється необхідністю притягнення нових виборців”. [5, 26]

Досить часто виникненню комітету передувала асоціація (наприклад, філософські общини, що утворилися в епоху Французької революції). Іноді виникненню комітетів передували особливі обставини (наприклад, система реєстрації виборців, що була встановлена виборчим законом Англії в 1932 р.).

Суть зовнішнього (позапарламентського) походження полягає у дії “зовнішніх організацій”, з яких власне і формуються партії. Це можуть бути сільськогосподарські кооперативи і професійні селянські об’єднання, на базі яких виникли аграрні партії; студентські асоціації, які брали участь у народних рухах ХІХ ст. в Європі, сприяли формуванню перших лівих політичних партій; церкви і релігійні секти (кальвіністи у Нідерландах створили Антиреволюційну партію). Об’єднання ветеранів відіграли значну роль у виникненні фашистських і псевдофашистських партій одразу після війни 1914 – 1918 рр. Як приклад слугує організація “Бойові хрести” у Франції, що згодом трансформувалася у французьку Соціальну партію. Вони виникли і на боці таємних товариств і

підпільних груп (“Народно-республіканський рух” у Франції, християнсько-демократична партія в Італії, більшовицька партія в Росії, яка в 1917 р. прийшла до влади з підпілля). Банки, підприємства, промислові союзи і їм подібні установи теж відіграли певну роль. Наприклад, Андерхілл в “Енциклопедії соціальних наук” розкриває роль банку “Монреаль” у виникненні в Канаді консервативної партії 1854 р. [5, 29-37].

Спосіб утворення політичних партій суттєво впливає на їхню діяльність. Партії парламентського походження часто є досить несміливими об’єднаннями впливових осіб, згуртованих навколо парламентської групи. Партії зовнішнього походження є централізованими і дисциплінованими організаціями, часто віддаленими і ворожими представницькими інституціями.

М. Шварценберг, вивчаючи процес утворення політичних партій у нових державах, уточнює, що класифікація, запропонована М. Дюверже, найбільше підходить для західних режимів і майже не прийнятна для молодих держав Африки та Азії, оскільки, більшість політичних партій мають тут зовнішнє походження і аж ніяк не завдячують ним виборчому механізмові, а більшість африканських та азійських політичних партій утворилися в період визрівання процесів деколонізації і виникли одночасно з утворенням самої держави. [13, 15].

Партія виступає на політичній арені не як аморфне утворення, а власне як організація, що об’єднує у своїх рядах певну сукупність членів і є довготривалим, а не тимчасовим об’єднанням. На думку вченого, сучасні політичні партії характеризуються набагато менше своїми програмами ніж природою організації. Не випадково, автор розглядає комуністичну партію як інструмент: “Можна жаліти про цілі застосування інструменти, проте неможливо не захоплюватися досконалістю техніки”. [5, 105].

Згідно принципу, що головне це структура в партії, він виділяє пряму і непряму, які порівнює з унітарною і федеративною державами. Ілюструє це на прикладі СФІО – французька соціалістична партія з прямою структурою і британську лейбористську (1900 р.) з непрямою. [2, 96]. В першій партійні члени безпосередньо беруть участь в діяльності її органів. Що ж до непрямої, то в партіях такого типу існує лише як союз соціальних об’єднань (професійних...). Член такої партії є лише частиною соціальної організації, що входить до складу об’єднання. З цього випливає, що пряма структура є більш традиційною. [5, 47-54].

Хоч кожна партія має свою індивідуальну “анатомію”, але М. Дюверже виділяє чотири “базових елементів”, до яких можна звести їх будову, а саме: комітет, секція, осередок і міліція. В сучасних партіях завжди можна виділити таку, яка розкриває її сутність – домінуючу. [5, 59].

Цікаво, що М. Педерсен теж дотримувався подібної позиції, правда, трактував партії як інституції, близькі до живих організмів. Вони народжуються, досягають зрілості та зникають з політичної арени (вмирають). [13, 19].

Комітет являє собою обмежену і закриту групу, в яку не кожний бажаючий може увійти, а лише шляхом формального висунення від того чи іншого кандидата. Керуючись цим принципом, М. Дюверже виділяє “комітети нотаблів” і “комітети техніків”, або прямі і непрямі комітети. Прикладом прямого комітету є комітети французьких радикал-соціалістів, де членів обирають за особистими якостями. І. Бунін у своїй статті підкреслює про відновлення культури партії – нотаблів в ФСП (Французька соціалістична партія), яка була присутня СФІО, і яка здавалася б зникла в 70-х рр. [2, 97]. Непрямими є комітети лейбористської партії в Англії, де членів обирають не за характер нотабля, а в силу наділеного йому делегаційного повноваження. Вони більш характерні для консервативних партій. [5, 60-65].

Наступним “базовим елементом” партій є секція. Вона характерна для партій з меншою централізацією, а її самостійне існування неможливе, що й відрізняє секцію від комітету. В секцію може увійти любий бажаючий, оскільки, її турбує кількість членів партії. Активність такої партії висока як під час виборів, так і після них, хоча територіальна база обмеженіша, порівняно з комітетами. Більшість соціалістичних партій будуються на основі секцій, хоча вони також функціонують в католицьких і фашистських партіях. Вчений з цього приводу наголошує: “Католиків підштовхнула до цього релігійна віра, а фашистів – містика націоналізму”. [5, 66-71].

Осередок формується за професійним принципом, тому що об'єднує членів партії по місцю роботи і їх кількість набагато менша за кількість секцій. З цього приводу Леон Мов'є (лідер комуністичної партії в Франції – 1945 р.) на одному із з'їздів говорив про більшу ефективність малих за розміром осередків, чисельність яких не повинна переважати 15-20 чоловік. Це пояснюється організацією осередку, яка забезпечує набагато більшу владу її лідерів над членами партії. Автор наводить певні застереження, що осередок може цілком “втопитися” в професійних турботах, забути про політичні проблеми, а це загрожує перетворенню його функцій у профспілкові. Завдяки своїй будові така партія ідеально підходить для підпільної діяльності, тому на базі осередків переважно функціонують комуністичні партії. Згадує осередки, що існували на російських заводах до 1917 р., на базі яких виникла більшовицька партія. Осередок – “інструмент”, не пристосований до виборчої боротьби, яка висувається на другий план. Хоча з іншого боку, приклад більшовицької партії в Росії ставить цю істину під сумнів. [5, 71-80].

Щодо міліції, то вона подібна військовій організації, члени якої, підкоритись дисципліні, отримують ту саму що й військові. Прикладом міліції є СА – гітлерівські штурмові загони, або італійські бойові фашії – територіальні підрозділи, призначені для другорядних цілей, що були створені в 1921 р. Військовий характер відображається самою структурою міліції. Вона базується на основних групах, які агломеруються в піраміди і формують більші утворення. В націонал-соціалістичних СА вихідним елементом була команда (schar), яка включала від 4 до 12 чоловік; об'єднання від 3 до 6 команд складало загін (trupp); 4 загони – рота (sturm); 2 роти – батальйон (sturmbaum); від 3 до 5 батальйонів – полк (standarte), особистий склад яких досягав від 1000 до 3000 чоловік; 3 полки складала бригада (untergruppe); від 4 до 7 бригад – дивізію (gruppe); кожна дивізія відповідно відносилася до однієї з 21 німецьких земель. Фашистська організація П. Муссоліні копіювала той самий зразок: базовою одиницею були команди, які складали відділи, центурії, когорти та легіони – термінологія була взята з римської історії. М. Дюверже не виключає взаємодії, не зважаючи на відчутні відмінності, осередку і міліції як структурних елементів партії, щоб доповнювали одна одну. [5, 80-81]

Таким чином, якщо комітети були основною консервативних партій, секція – “дитя соціалістів”, осередок – “винахід комуністів”, то міліція була створена саме фашистами і націонал-соціалістами.

З усього вище наведеного випливає важливість засобів інтеграції “базових елементів” в єдину структуру, а від домінування якогось елементу залежить чи це партія комуністична, консервативна або якась інша. Однак існують партії, які своїм базовим елементом надають рівного значення, про що, неодноразово, підкреслює вчений. [5, 84]

В залежності від домінування “базового елементу” розрізняє партії з слабкою і сильною структурою. Сильна – характерна для об'єднань, в основі яких домінуючою залишається секція, осередок або міліція. Слабка ж характерна для тих, в основі яких – комітет. [5, 90]

Ядром класифікації політичних партій є бінарна класифікація Моріса Дюверже, яку він виклав у своїй праці “Політичні партії”. Згідно з даною класифікацією виділяє кадрові і масові партії, а її основою є залежність від умов і підстав членства в партії.

Кадрові – це об'єднання нотаблів, ціллю яких є “підготувати вибори, провести їх і зберегти контакт з кандидатами”. Це, “по-перше, впливові особи, чиє ім'я, престиж, харизма і зв'язки можуть надати кандидатам підтримку і забезпечити їм голоси; по-друге експерти, які можуть надати кандидатам гроші та матеріальні ресурси”. [5, 117-118] Вони є продуктом еволюції (від початку ХХ ст.) електоральних комісій “у низах” і парламентських груп “у верхах”. Відповідно до цього маємо партії нотаблів – людей, чиє становище в суспільстві забезпечується їхнім авторитетам у політичному житті. Фактично дії кадрових партій помітні лише в період виборчих кампаній. Вони не мають інституту фіксованого членства і членських внесків. До типових кадрових партій традиційно відносять Республіканську і демократичну партії США. [1, 20]

Масові партії характерні тим, що, як правило, мають інститут фіксованого членства і порівняно велику кількість членів, між якими встановлюється тісний і постійний зв'язок, а

головним джерелом їхнього фінансування є членські внески. Основна діяльність цих партій має ідеологічний або виховний характер, проте, вони активно беруть участь у виборчому процесі. Керівництво таким партіями здійснюється професійними політиками, поточну організаційну роботу ведуть оплачувані партійні організації. У своїй діяльності вони не обмежуються лише підтримкою кандидатів на виборах, розробляють програмні положення і на практиці прагнуть домогтися змін в економіці та соціальній сфері.

Першими масовими партіями були ліберальне товариство в Англії (1861 р.) та “Загальний німецький робітничий союз”, заснований Ф. Лассалем у 1863 р., який є також автором реформістської “готської програми”. [13, 64-65]

Масові партії фактично є продуктом еволюції виборчого права від обмеженого за матеріальними, віковими та іншими цензами до загального. До масових відносять переважну більшість політичних партій країн Західної та центральної Європи. Найбільш відомі з них – Християнсько-демократичний союз Німеччини, Християнсько-демократична партія Італії, соціалістичні партії Німеччини, Франції, Іспанії та ін. [1, 21]

Відмінність кадрових і масових партій зумовлюється тими особливостями, які пов’язані з різними типами партійної інфраструктури. Кадрові партії – комітетські, децентралізовані, з слабкою структурою; масові – найчастіше, це партії, які базуються на секціях, більш централізовані мають жорстку структуру. Разом з тим, партії побудовані на базі осередку і міліції (комуністичні, фашистські), також можна віднести до категорії масових, але тут цей характер лише виражений. [5, 120-123]

Іншим критерієм класифікації політичних об’єднань є організаційна розбудова, або внутрішня субординація. Слідуючи цьому критерію, польський політолог А. Боднар виділяє централізовані і децентралізовані партії. Як правило, в Європі централізовану внутрішню субординацію мають партії неофашистської і комуністичної спрямованості ідеологічних засад, усі інші – децентралізовану. [1, 21] М. Дюверже також використовує такі поняття як “централізація” і “децентралізація”, але в якості характеристики політичних партій даний критерій не виступає в автора як основа класифікації.

У праці “Політичні партії” порушується питання реєстрації чисельності партії, тому що не всі вони регулярно ведуть запис кількості членів. Лише соціалістичні, комуністичні і фашистські, а також деякі християнські ведуть регулярні записи на предмет збору партійних внесків. Існують два засоби ведення обліку: перший пов’язаний з реєстрацією кількості білетів, які придбали секції в центральній казні, оскільки, осередки і секції замовляють білети “авансом”; другий – з реєстрації білетів, що насправді були придбані. [5, 131-140]

Проте не слід забувати, що не всі зараховані до партії є насправді повноправними її представниками. У зв’язку з цим, М. Дюверже виділяє три ступені причетності до тієї чи іншої партії: виборці, “симпатизанти” та активісти. Виборці голосують за кандидата, висунутого від партії. Для кадрових партій чисельність виборців є єдиним можливим вимірювачем партійного складу. Що ж до “симпатизанта”, то це той самий виборець, який відкрито визнає свої партійні симпатії, а інколи підтримує партію у фінансовому відношенні. Деякі з них (наприклад, комуністична у Франції) для залучення до своїх лав “симпатизантів” створюють об’єднання “з глобальними цілями” – якомога ширше коло людей, які мають спільну мету (для прикладу можна назвати союз квартиронаймачів, який у Франції, справді, пов’язаний з комуністами). Активісти виступають особливо діяльними членами партії, з них формується ядро кожної з “базових груп”, на яких лежить основна діяльність. [5, 140-141]

Виділяє тоталітарні і спеціалізовані партії, що залежать від природи причетності особи до неї і зв’язку між партіями і особою. Тоталітарна – характеризується тотальним контролем життя її членів (яскравим прикладом є комуністична). Спеціалізована партія вимагає від своїх членів набагато меншої активності, не “поглинаючи” їх особисте життя (французька радикальна партія). Незважаючи на відмінність між тоталітарними і спеціалізованими партіями, кожній з них присутня тенденція до автократії. Використання відкритої автократії не мішає використовувати методи прихованої автократії, які використовують всі партії, офіційно визнані демократичними. Автор

ілюструє це на прикладі Об'єднання французького народу (РПФ) на чолі з генералом Ш. де Голлем, створеною в 1947 р. [5, 189-199] На той час це була смішлива думка. М. Дюверже відкрито заявив, що кожній, так званій, демократичній партії присутня автократія влади і тенденція до олігархії.

Крім того, звертаючись до теорії еліт, М. Дюверже порушує проблему демократичності керівництва в партіях: “Нерідко буває, що демократичні держави, – пише він, – воюючи з диктатором, вимушені поступово переймати методи свого ворога, якщо хоче перемогти”. [5, 188] Вказаний феномен використовувався і в політичній боротьбі – на рівні партій: щоб вижити, демократичні партії повинні пристосовуватися під загальний критерій. Це полегшується тим, що керівники в силу звичайних обставин тяжіють до збереження і посилення своєї влади, а члени партії не тільки не перешкоджають даній тенденції, а навпаки, ще посилюють її своїм культом вождів; в цьому відношенні дослідження Р. Міхельса не втратило своєї істинності. А “демократія лише визначає легітимність влади, навіть, якщо вона авторитарна по своїй суті”. [5, 188]

До цього твердження слід додати, що центральною ланкою і результатом “політичного” є влада. Отже, для дискусії можна висунути положення про поняття “Політична еліта”, що охоплює відносно самостійний зріз суспільного життя, який формується під впливом суспільного поділу праці. Ідеї, концепції, ідеали, які висуває еліта, є складовою політичного процесу поряд з економічними, науково-технічними, біосоціальними процесами відтворення життя людства і одним із основних факторів суспільного розвитку. [6, 9]

М. Дюверже другу частину своєї праці “Політичні партії” присвятив розгляду питання про партійні системи. Серед факторів, які впливають на формування партійної системи, автор найбільше значення надає виборчій системі. З цього впливають наступні положення: режим пропорційного представництва веде до багатопартійної системи з незалежними і стабільними партіями; мажоритарне голосування в два тури – до багатопартійності, партії яких характеризуються схильністю до об'єднань і відносною стабільністю; мажоритарне голосування в один тур веде до двопартійної системи з по черговістю при владі великих незалежних партій. [5, 265]

Разом з тим, вчений виділяє трикомпонентну типологію партійних систем: однопартійну, двопартійну і багатопартійну.

Один із відомих політологів Г. Тінгстен заперечив вплив пропорційної виборчої системи на формування багатопартійної. Для прикладу наводить Бельгію, де після 50-и років функціонування пропорційної системи не виникло ніякої “трьох партійності”, за винятком компартії, яка не користувалася великим впливом. Однак, М. Дюверже відстоює власну думку, що пропорційна система, як правило, співпадає з багатопартійністю, бо ще жодна країна з такою виборчою системою не зберегла на тривалий час двопартійного режиму і не сприяла його підтриманню. Ілюструє це на прикладі вже згадуваної, Бельгії та Англії, які існували в умовах партійного дуалізму, що був зруйнований на поч. ХХ ст. появою соціалістичних партій. Через 50 років Англія, яка зберегла мажоритарне голосування, повернулася до дуалізму, тоді як у Бельгії “трьохпартійність”, що встановилася, була закріплена за допомогою пропорційного представництва. [5, 307-309]

З огляду на викладене явище, впливає важливість значення, так званих, законів Дюверже, в яких відображається вплив виборчої системи на формування партійної системи. Так, закон, згідно з яким система мажоритарного голосування в один тур веде до дуалізму партій [5, 279] і до сьогодні є відправним пунктом при аналізі ефектів системи відносно більшості. В якості механізму, який проводить ці закони в дію, автор виділив взаємодію механічного і психологічного факторів, які порушуються не меншою популярністю, ніж сам закон Дюверже. Механічний ефект полягає в тенденції до зниження парламентських партій порівняно з кількістю електоральних партій. Ефект полягає у зниженні ролі третьої (найбільш слабкої) партії, так як процент одержаних нею мандатів виявляється меншим, ніж процент поданих за неї голосів. Що ж до психологічного ефекту, то він полягає в тому, що при “трьохпартійності”, виборці швидко розуміють, що їхні голоси будуть

втрачені, тому вони віддають їх третій партії: звідси тенденція передачі голосів найгіршому супернику, щоб не допустити успіх найбільш небажаного з кандидатів.” [5, 286]

Дж. Сарторі у своїй праці “Порівняльна конституційна інженерія. Дослідження структур, мотивів і результатів” дає характеристику законів Дюверже, підтверджуючи їх істотність. [10, 29-32]

У роботі “Політичні партії” вказуються на можливі виключення, які не підлягають дії закону, але обґрунтованого посилення причин їхньої появи М. Дюверже не дав Перші спроби вивести свого роду “поправки” до закону були обумовлені існуванням окремого випадку Канади, який став “класичним”. Унікальність канадського випадку полягає в тому, що невідлячилось на довготривалі використання системи відносної більшості в одномандатних округах, на загальнонаціональному рівні в країні існували три партії. Д. Ре запропонував пояснити особливості канадського випадку специфікою географічної концентрації бари підтримки третьої партії, що дозволило їй вижити на загальнонаціональному рівні. У. Райкер розширив аналіз географічної специфіки і ввів у якості пояснення фактор федералізму: партії, які мають регіональну базу підтримки, отримують можливість брати участь в електоральних змаганнях і на загальнонаціональному рівні. Однак, не дивлячись на те, що на загальнонаціональному рівні застосування системи відносної більшості демонструє окреме відхилення, то на рівні одномандатних округів стабільні демократії демонструють біполярну модель електорального змагання, що й стверджується в законі Дюверже.[14, 108-111]

Італійський політолог Дж. Сарторі у роботі “Партія та партійні системи: основи аналізу”, що побачила світ у 1976 р. висуває власну типологію. Основним критерієм, який відрізняє системи одну від одної, він вважає наявність конкуренції. При цьому автор розрізняє окремо поняття “змагання” та “конкуренція”. Під змаганням він розуміє певну структуру або набір правил гри, а під конкуренцією – особливий стан гри . [12, 28] На відміну в трикомпонентній типології, Дж. Сарторі виділяє сім типів партійних систем: однопартійну (колишній СРСР, Албанія, Куба, Монголія, Заір, Того), систему з партією-гегемоном (Мексика), систему з домінуючою партією (Японія, Індія), двопартійну (США, Великобританія, Канада), поміркованою плюралізмом (Бельгія, ФРН), крайнього (поляризованого) плюралізму (Італія, Нідерланди, Фінляндія), атомізовану (Малайзія).[13, 427-431]

Наступним питанням, яке порушує М. Дюверже у своїй праці є розміри і союзи партій. Виділяє три міри, які можуть бути використані при вимірюванні параметрів партій: члени партії, виборці, парламентські місця. Однак, враховуючи відмінність кадрових і масових партій, виключає першу міру, а саме членство в партії, тому в більшості випадків потрібно опиратися на дві останні міри. Кожен з цих показників відповідає різноманітним системам оцінки партій: перший характеризує роль партій і її суспільне значення; другий – її роль в управлінні. Завдяки цьому можливо вивчити вплив парламентського потенціалу партії на суспільну думку. [5, 348]

Водночас, поняття “розміру” невід’ємно пов’язане з поняттям “союзу”. Вони пов’язані матеріально і політично: матеріально, тому що кількість отриманих місць, головним чином, залежить від виборчої коаліції; політично – парламентські і виборчі об’єднання збільшують або зменшують чисельність партій. У Національних Зборах Франції в 1946-1951 рр. комуністична партія з 163 депутатами мали менше значення, ніж партія радикалів з 45 депутатами. Перша знаходилася в ізоляції, тоді як друга, використовуючи свою центристську позицію, виступала ядром всіх можливих коаліцій і об’єднань. Реальна роль компартії виявилася скромнішою, ніж її розміри, а у партії радикалів перевищував фактичний вплив при скромнішому розмірі. [5, 350]

У сучасній західній політичній літературі немає єдиного підходу щодо визначення базових характеристик (ознак, параметрів) політичних об’єднань. Водночас, у переважній більшості політичних досліджень проблем багатопартійності на Заході такі важливі ознаки, як ідеологія, політична платформа (програма дій), організаційна структура, методи і засоби діяльності, соціальна база й електорат, політичне лідерство, розглядається в контексті виконання партіями своїх основних функцій. Набір останніх у різних авторів є досить неоднаковим. Найчастіше визначають такі функції, як “рекрутування і соціалізація нових членів” (П. Меркл), “вироблення

загальної політичного курсу і визначення назрілих політичних проблем” (В. Чемберлекс), “акумуляція і вираження соціальних інтересів” (К.Фон Бойме), “Заперечення перемоги на виборах і формування уряду” (Д. Ептер) [1, 10-11].

В залежності від розміру М. Дюверже виділив три категорії партій. По-перше, це мажоритарні партії, які володіють абсолютною більшістю в парламенті або мають можливість коли-небудь її отримати за допомогою звичайного використання соціальних інститутів. Цей тип партій виключно рідко зустрічається в багатопартійних режимах і є нормою для двопартійних. По-друге, це великі партії, що відрізняються від мажоритарних положень у парламенті, тобто вони не складають більшість у ньому. У багатопартійних режимах великі партії не мають мети домогтися положення мажоритарних, тільки за особливих обставин.

По-третє, це малі партії, що виступають лише як підтримка великих і мажоритарних в уряді або в опозиції [5, 352-358].

Рушійною силою виникнення союзів партій є їх кількість. При двопартійному режимі вони є виключенням, а інколи приймають форму національного об'єднання у випадку серйозних зовнішніх або внутрішніх обставин (Англія знала подібні союзи в 1914-1939 рр.). Багатопартійні режими, лише як виключення, можуть обійтися без коаліції, коли якась партія досягає абсолютної більшості. Значну роль відіграє і тип виборчої системи на формування союзів. Мажоритарне голосування в два тури веде до встановлення міцних союзів, а система пропорційного представництва – до незалежності партій [5, 393-400].

Відповідно до розмірів виділив три типи союзів партій: виборчі, парламентські, урядові. Перші створюються на рівні кандидатів, другі – на рівні депутатів, треті – на рівні міністрів. Всі вони можуть створюватися та існувати самостійно. Серед виборчих союзів також виділив негласні, відкриті, локальні та національні. [5, 400-407] Слід також зазначити одну особливість – любий урядовий альянс, який об'єднує у влади міністрів із різноманітних партій доповнюється парламентським. У виборчих союзах, як правило, домінує сама крайня партія, а в урядових – сама поміркована.

Парламентські коаліції є поширеним явищем у парламентських системах. Популярним стимулом для об'єднання сил і формування коаліції слугує прагнення контролю над урядом. У тому разі, коли жодній з партій не вдається самостійно створити більшість у парламенті, утворення коаліційного уряду надає єдину можливість для фракцій та груп щодо впливу на процес управління державою. [3, 17]

У книзі “Політичні партії” розглядається питання впливу партій на політичні режими. Як підкреслює вчений: “Подібно до того, як сучасні диктатури опираються на партії – не більше як далека подібність особистих або військових диктатур минулого, так само і сучасна демократія, яка базується на плюралізмі організованих і дисциплінованих партій, відрізняються від індивідуальних режимів ХІХ ст.” [5, 427]

Дане питання порушує М. Примуш у статті “Демократія і політичні партії”, підкреслюючи наступну закономірність: “Головна умова існування стабільності демократії – це наявність сильних партій у середині громадського суспільства”. [9, 134]

Важливим зв'язком між партією і політичним режимом є політичні вибори. При режимах, які претендують на максимальну ідентичність класичній демократії, виборам передують перед вибори, в ході яких партія здійснює відбір кандидатів, які згодом з'являються перед виборцями. Техніка американського “праймеріз” є прикладом цієї тенденції. [5, 429]

Праймеріз – передвибори, які слугують для висунення кандидатів на самих виборах. Ця система організовується публічною владою, як і самі вибори; вони проводяться зазвичай в таких самих пунктах для голосування, але все це відбувається в середині партії. [5, 439]

М. Дюверже підкреслює, що структура партій, їх розміри і союзи також впливають на авторитет уряду. До найбільш відчутних змін веде наявність домінуючої партії, що посилює владу уряду і зменшує значення законодавчої влади (парламенту). [5, 493-495]

Вчений підходить з критикою до розгляду питання про політичні партії. Вони (за автором) виникли в епоху встановлення загального виборчого права як єдиного засобу легітимізації влади і

якісного розширення прав парламенту; вони виникли в нерозривному зв'язку з падінням абсолютних феодальних режимів, середньовічної структури ієрархічного суспільства, авторитарної політичної влади і цензових виборчих режимів. А основою партії є перш-за все її “анатомія”.

Порушує проблему тоталітаризації партій на, сучасному автору, історичному етапі. З цього приводу зауважує: “Віра, ентузіазм і нетерпимість панує в цих церквах нового часу; партійні баталії стають справжніми релігійними війнами”. [5.510]

Моріс Дюверже хоч і назвав свою книгу “Політичні партії”, проте зміст її набагато глибший і ширший, тому що лейтмотивом його праці виступає проблема відношення демократії і політичної партії. Не можна не зауважити і особисту мужність автора, який у свій час заявив: “Режим без партії – це режим без демократії”. Сам М. Дюверже є прихильником емпіричного підходу трактування демократії, який абстрагує від ідеалів і оцінюючих суджень та вимагає досліджувати демократію такою, якою вона є в реальному житті.

1. Білоус А. Політичні об'єднання України. – К.: Видавництво “Україна”, 1993. – 106 с.
2. Бунин И.М. Партия активистов или партия нотаблей? // Рабочий клас и современный мир. – 1990. – №4 – С. 96 – 100.
3. Голишев В. Коаліції партій в парламентах // Політика і час. – травень 2003. – №5 – С.15-21.
4. Даль Р. Введение в экономическую демократию. – М.: Наука, 1991. – 124 с.
5. Дюверже М. Политические партии. – М.: Академический Проект, 2002.– 560с.
6. Журавський В., Кучеренко О., Михальченко М. Політична еліта України: теорія і практика трансформації. – К.6 “Логос”, 1999. – 264 с.
7. Закон України “Про політичні партії в Україні” від 5 квітня 2001 р. // Юридичний вісник України. – 2001. – 12-18 травня.
8. Зутис Я.Я. Всемирная история: В 10т.– М.: Издательство социально-экономической литературы., 1958. – Т.5 –781 с.
9. Примуш М. Демократія і політичні партії. // Віче. – 2000.– №10.– с.134-144.
10. Сарторі Дж. Порівняльна конституційна інженерія: Дослідж. структур, мотивів і результатів. – К.: Артек, 2001. – 224 с.
11. Себайн Г., Торсон Т. Історія політичної думки. – К.: Основи, 1997. – 838 с.
12. Шведа Ю. Методичні застереження Дж. Сарторі щодо аналізу партійних систем. // Нова політика. – 1998 № 5. – С. 28-32.
13. Шведа Ю. Теорія політичних партій і партійних систем. – Львів: Тріада плюс, 2004. – 528 с.
14. Яргамская Н.П., Лихтенштейн А.В. Закон Дюверже и система относительного большинства на думских выборах // Политическая наука. – 2003. – № 1. – С. 103-117.

SUMMARY

B. Popovych. Theoretical conception of Moris Duverzhe about the polititcan parties.

Article is analyzing the theoretical conception of Moris Duverzhe about the political parties und partial systems whichhe explained in his work “Political parties”, a classical book. On the base of the huge material he made a typology of the political parties and partial systems.